

SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

Şule AKDENİZ*

Özet

İnsanların yaşamış olduğu tarihi salgınların ve bulaşıcı hastalıkların etkileri günümüze kadar gelmiştir. Tarihsel serüven içerisinde bakıldığında, hangi çağda vuku bulursa bulsun toplumlar tarafından kurtuluş endişesine sebep olmuştur. Biyolojik kökeni homo sapiens sapiens türünden daha fazla geçmişe dayanan bu bakteriler, başta yerleşik hayata geçişle beraber yaşam alanının genişlemesi sonucunda erozyona uğrayan doğa, intikamını salgın vasıtasıyla almıştır. Bunun yanında virüslerin insan vücudunda dirençli olmasına sebep olan nedenlere de yer verilmiştir. Salgın ile olan mücadele serüveninde dünya çapında genel anlamda, siyasi, ekonomik ve sosyal alanda değişimler olmuştur. Kaleme alınan bu çalışmanın temel amacı bu değişiklikleri örneklenirerek belirtmektir. Çalışma günümüz dünyasının merkezi olan Avrupa medeniyetinin filizlerini atan “Kara Ölüm” veyahut “Büyük Veba” örneği ile ilerlemektedir. Yaşanılmış tecrübeler doğrultusunda bulaşıcı hastalıklar ile mücadele etmeyi öğrenen Batı, doğanın değerini anlamakla beraber doğa ile olan mücadelesine yeni bir ivme katmıştır. Bu doğrultuda dünya, yeni bir düzene girmiştir.

Abstract

The effects of historical epidemics and infectious diseases experienced by human beings have come to this day. Looking into the historical adventure, no matter what age it took place, it caused concern for salvation by societies. These bacteria, which have a biological origin dating back more than homo sapiens sapiens species, were avenged by the epidemic, which was eroded as a result of the expansion of the habitat, especially with the transition to settled life. In addition, the causes of resistant viruses in the human body are included. There have been changes in the economic and social field in general terms around the world in the struggle against epidemics. The main purpose of this study is to sample these changes. The work progresses with the example of " Black Death " or "The Great Plague", which throws the sprouts of European civilization, which is the center of today's world. The West, which has learned to fight infectious diseases in line with experienced experiences, ...

Anahtar kelimeler: Dünya, Salgın, Bulaşıcı Hastalık, Doğa, İnsan, Büyük Veba.

* Bayburt Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Mezunu.

Giriş

Geçmişten günümüze doğal afetlerin getirisi ile kıtlık ve iklim düzensizlikleri ekseninde insanların yanı sıra birçok canlının hayata göz kapamasının en önemli nedenlerinden biri de şüphesiz salgın hastalıklardır. Adem oğlunun avcılık ve toplayıcılıkla yüzyıllar boyu süregelen hayat serüveni, son on bir bin sene itibari ile yerleşik hayata geçim çerçevesi de göz önünde bulundurularak büyük oranda değişime uğradığı gözlemlendi. Bu değişimin ilk kullanım aşamalarından saban ve buna benzer birçok keşiflerle oluşum sağlayan tarımsal etkinlik çeşitli sorunları da ortaya çıkaracaktır. Bilhassa tarıma elverişli toprakların sürülerek aktif hale getirilmesi, yararlı bakterilerin yanı sıra zararlı bakterilerin de toprak yüzeyine yayılmasına neden oldu. Dolayısıyla bu durum daha önce hiç rastlanmamış hastalıkların belirmesine sebebiyet verdi. Evrenin milyonlarca yıllık serüveni sonucu oluşan yaşanabilir doğal çevresinin canlılar tarafından özellikle insanlar tesiriyle, tahribatı bilinenden çok daha öncesinde vücut bulmuştu.

Varoluş süresince insanların kalabalık yaşam standartları mikropların artmasında en büyük etken olmuştur. Bu duruma günümüzden örnek verecek olursak: Üst üste yerleşim alanları, apartman yaşantısı kısaca şehir hayatı en etkili durum olarak gösterilebilir. İnsanlar, çöp yığmakta, havayı, suyu genel olarak doğayı kirletmekte eşi bulunmayan bencil yaratıklardır. Hayat serüvenimizde ne olursa olsun doğanın sunduğu eşsiz güzelliklerin karşılığı bu tutum olmamalıdır. Unutmamak gerekir ki: sunulan değerlere karşı verdiğimiz tepki bizlere yansıtacak ve yansımaktadır. Bu bağlamda evrenin kirlenmesi sonucu insanlar yaşamlarını çöp yığınları yakınında, deniz atıkları çerçevesinde ve en önemlisi kirli bir havayı solumak zorunda kalarak mikropların rahatça hedefi olmuşlardır. Bu durumun getirisiyle de birçok hastalık belirerek varlığını günümüze kadar sürdürdü. Doğayı küstüren insanlar, kuraklık, don çorak arazi, yanlış tarım uygulamaları ve bu gibi sebeplerden ötürü kıtlığa maruz kaldı. Tarım arazilerinin sürekli işlenmesi, tarıma elverişli yeni alanların arayışı ve ormanların hunharca katledilmesi; sıçan, fare, pire, kene gibi mikropları daha seri bir şekilde insanla temas ettirecek hayvanları insan topluluklarıyla içiçe yaşama itti. Dolayısıyla salgın hastalıklar daha da kaçınılmaz oldu.

Çöplerin bir araya getirilmesine özen gösterilmemesine, temiz su ve kanalizasyon sisteminin olmayışı yaşam alanlarını takriben mikrop üretim merkezleri haline çevirirken, yeni asalakların bölgeye yoğunlaşması elzem hale gelecektir. Tarımın yaşam ile bütünleşmesiyle beraber insan bedeni için, çeşitli yeni etkenlerin yanında çevresel bir bütünleşmenin en etkili tehditlerinden birini sağlıksız şehirleşmenin oluşturduğunu

belirtebiliriz.¹Beşeriyet için asırlar süren şehirleşme oluşumuyla beraber değişen her yaşam koşulu yeni bir salgın hastalık çeşidini beraberinde getirmiştir. Hayvanlardan geçen hastalıkların yanında ² Düzensiz iklim şartlarıyla süregelen daimi kuraklık, sınırsız yağışlar ve haşerelerin saldırıları itibari ile ilk olarak tahıl ve gıda ürünleri üretiminin yok olma noktasına gelmesi ve bu durumun giderek çeşitli bölgelerde yoğunlaşması, ivedi bir şekilde artmakta olan dünya nüfusunun gereksinimini gidermekte zayıf duruma düşmüştür. Yetersiz beslenme, zorlu yaşam serüveni ile bağışıklık sisteminin zayıflaması, insanları çeşitli hastalıklara karşı savunmasız hale getirecektir. İklim koşullarının uzun süre bu denli ani değişimi yeteri kadar hasat yapamayan, hayvanlarına gerekli besini sağlayamayan ve bu durumun getirisi ile kırsal kesimde yaşama tutunamayacak hale gelen çiftçilerin, şehirlere göçmesi sayısız yoksul insanın birikmesine sebep oldu. Dolayısıyla yardımlarla yaşama tutunan işsiz insanların hayat serüveni yüz göstermeye başlamıştır. Açlık ve yetersiz hijyen ortamında gerekli gıdayı alamayan insanlar, çeşitli hastalıklar ile direncini yitirerek, salgınlar karşısında savunmasız hale gelmiştir. Böylece nüfus alanında yeni değişimler baş göstermiştir.

Pandemi Etkisi Yaratan Salgın Hastalıklar

Eski Çağ'dan günümüze kadar süregelen salgın boyutunda ki hastalıklar, başta din, sosyoloji, psikoloji, ekoloji ve ekonomi olmak üzere aktüel yaşamın başlıca dinamiklerinde kalıcı değişiklikleri de beraberinde sürüklemiştir. Tarihte bilinen ve en çok etkili olan salgın hastalıklar *Atina Vebası (M.Ö. 430-426)*, *Antoninus Vebası (M.S. 165-180)*, *Justinyanus Veba Salgını (M. S. 541-750)*, *Kara Veba (1334-1400)*, *Çiçek Hastalığı (XVII-XIX. yüzyıllar)*, *Kolera Salgını (1817-1923)*, *Üçüncü Veba Salgını (1855-1945)*, *Rus Gribi (1889-1890)*, *İspanyol Gribi (1918- 1920)*, *HIV Virüsü (1959-)*, *SARS (2002-2003)*, *Domuz Gribi (H1N1, 2009-2010)*, *MERS (2012-)* ve *Ebola (2014-2016)*³ şeklinde belirlemektedir.

Kısa bir zamanda süratle genişleyerek binlerce veyahut milyonlarca insanın ölümüne sebep olan salgınlar, imparatorlukların yıkımına, orduların zayıflamasına, toplum unsurlarının psikolojisinde derin hasarların kalmasında etkin rol oynadığı görülmektedir. Öyle ki homo sapiens sapiens tarihi kadar eski bir ilkelliğe sahip olan salgınlar insanların

¹ Haydar Akın, "Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, S. 46, Ankara 2018, s. 248.

² Yusuf Koç, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde Salgın Hastalıklar (1853-1864)*, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yozgat 2020, s. 1.

³ İrfan Polat, "Yakut ve Yukagirlerin Geleneksel Dünya Görüşünde Salgın Hastalıklarla İlgili Anlatı, İnanış ve Uygulamalar", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. Salgın Hastalıklar özel sayı, Van 2020, s. 190.

birbirleriyle iletişimleri sayesinde farkı genişleme bölgelerine geçiş yaparak daha fazla canlı kırılmalarına sebep olmaktadır.⁴

Eskiçağ Ön Asya toplumlarından Eski Mısır ve Eski Mezopotamya toplumlarında görüldüğü gibi sağlığın ve hastalıkların tümüyle tanrıların, doğaüstü (tanrısal) güçlerin gözetimiyle vuku geldiğine inanılmaktaydı.⁵ Toplumların yüzyıllarca bu görünmeyen düşmanı kavraması ve tedbirler alması ise mümkün olmamaktaydı. Toplu ölümler genellikle doğaüstü bir olay bakış açısıyla tanrıların gönderdiği bir felaket olarak kabullenilmekteydi⁶ Tarih boyunca İnsanoğlunun en çok acı çektiği Salgın hastalık türleri içerisinde Vebanın etkisi diğerlerine oran oldukça fazladır. Bu kıyımın genel sebebi ise geniş bir coğrafyaya yayılarak kitlesel ölümlere yol açmasından gelmektedir. Bu doğrultuda salgın, bölgesel tehlike niteliğinden çıkarak Pandemi şekline bürünür.

Salgınların Din'e Olan Etkisi

Salgın hastalıkların etkisi o kadar derindir ki farkına varılmaz ve gerekli önlemler alınmadığı takdirde yukarıda da belirtildiği gibi devletlerin varlıkları dahi riske girebilmekteydi. Tarihte varlığı tehlikeye giren Devletlerden bir örnek verecek olur isek, günümüze kadar sağlamlığını koruyan tabletlerden Hitit Devleti anlaşılmaktadır.

Şuppiluliuma ve onun en küçük erkek çocuğu olan II. Murşili döneminde Hitit sınırlarında halkın kırılmasına sebep olan veba salgını ortaya çıkmıştı. Özel olarak yazılan veba duaları salgının büyüklüğünü sergilemekteydi.⁷ II. Murşili topraklarında neredeyse insan bırakmayan veba salgınları karşısında Güneş tanrıçası Arinna'ya:

*“İnsanlığın için mahvetmek istiyorsunuz? Onlar tanrılara kurban sunup, itriyat olarak sedir ağacı yakmıyorlar mı? Eğer insanların mahvederseniz, tanrılar varlıklarını sürdürebilirler mi? Onlara ekmek ve şarabı kim sunacak? Kahraman fırtına tanrısı'nın sapana yapışıp Ekin ekmesi; İstar ve Hepat'ın da öğütme taşında (un) öğütmeleri gerekmeyecek mi?”*⁸ şeklinde yakarıшта bulunmuştu. Görüldüğü üzere II. Murşili tanrıların salgını durdurmasını istiyor.

Bu mukabele Hitit Devleti'nde görülen veba salgınının toplumun hayatını, etkileme oranını ve büyüklüğünü sergilemekteydi. Veba duaları tabletlerinden de

⁴ Özgür Yılmaz, “1847-1848 Kolera Salgını Ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Avrasya İncelemeleri Dergisi*, c. VI, S. 1, İstanbul 2017, s. 27.

⁵ Muazes Demirel, *Eskiçağ Ön Asya Toplumlarında Görülen Salgın Hastalıklar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2019, s.20.

⁶ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 1.

⁷ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 2.

⁸ Ahmet Ünal, “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, *Bellekten*, c. XLIV, S. 175, Ankara 1980, s. 478.

anlaşıyor ki, Hitit halkının nüfus oranının büyük bir kısmı veba salgını etkisiyle azalmıştı. Dönemin inançları ve hijyen bilgi eksikliği sebebiyle II. Murşili salgının, tanrılar tarafından Devleti'nin cezalandırılması için gönderildiği fikrine sahiptir. Fakat günümüzde elde edilen verilerden anlaşılacağı üzere veba salgını, II. Murşil'in babası I. Şuppiluliuma'nın ganimet amacıyla güneye indiği bir sefer dönüşünde ele geçirdiği esirlerle beraber veba virüsünü de sınırları içerisine getirerek salgının etki alanı genişlemişti. Hititler zamanı olarak da kabul edilen M.Ö. 2 bin dönemlerinde yaşanan bu büyük veba salgınları Anadolu bölgesinde görülen ilk büyük pandemiydi.⁹

Antikçağ'da ve Ortaçağ'da süregelen salgınların temeli, hijyenik olmayan ortamlarda yaşam sürülmesine bağlamak yerine, doğrudan doğaüstü güçlerle bağdaştırılması veya Tanrı'nın cezası olarak kabul görülmesi büyük ölçüde vebanın afet boyutlarında ki yıkıcı etkisinden kaynaklanmaktaydı. Görüldüğü üzere, Eski Çağ'dan buyana Salgınların sebeplerinin tanrısal bir faaliyet olarak görülmekteydi.¹⁰ İnsanlara göre kötü ruhların salgın sebebi oldukları kanaati yaygındı. Tedavi yöntemi bu doğrultuda gelişmekteydi. Tedavi edicilerin ruhlar âlemiyle etkileşimde bulunabilmesi ve doğaüstü güçleri ikna edebilme yeteneğine sahip olması temel şartlar içerisindeydi. Eskiçağda salgından kurtulmak için tedavi uygulayanlar aynı zamanda kabilenin büyücüsüydü. Uygulanan tedavi yöntemleri günümüz koşullarında dahi halk arasında töre ve inanç yapısı altında izler görülmekteydi.¹¹ Salgınlara karşı olan mücadele yönteminde ki değişim oldukça yavaş ilerlemekteydi. İslam ile beraber büyücülerin yerini din adamları almış ve kötü ruhlar ile mücadele etmelerinin yanında hekimlik görevini de üstlenmekteydiler. Allah'ın, günahkar kullarını toptan veya teker teker cezalandırması düşüncesine bürünmekteydi. Bu bakış açısının Ortaçağlarda dahi etkisini kaybetmediği, yürürlükte bulunduğu görülmektedir. Ancak teşhis ve tedavinin tanrıya bağlama geleneği, zamanla etkisini yitirmeye başlıyor ve sonuç olarak 18. Asrın sonlarında günümüz modern tıbbın temelleri atılmıştır.¹² Orta Çağların salgını, İslâm dünyasında da oldukça fazla karşımıza çıkmakta ve büyük kıyımlar olduğu görülmektedir. Her ne kadar bazı antik ve orta çağ hekimleri salgınları ile ay/güneş tutulması veya dünyaya kuyruklu yıldız çarpması arasında bir ilişki olduğuna bağdaşırsalar da salgınlar hakkında derin araştırmalar sonucu tüm

⁹ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 2-3.

¹⁰Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XV, S. 26, Ankara 1991, s. 31.

¹¹Muazes Demirel, *Eskiçağ Ön Asya Toplumlarında*, s. 31.

¹² Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba", s. 31.

salgınlardan önce büyük kıtlıkların yaşandığı gözlemlenmektedir. Dönemin kıtlık etkileri sonucu yiyecek bulamayan insanlar sağlıklı beslenmişlerdi ve beraberinde salgınlar ortaya çıkmıştır.¹³

Salgın hastalıklara İslami açıdan bakıldığında;

Veba hakkında kaleme alınan eserlerde yukarıda belirtilen konu üzerine çeşitli örnekler yer almaktaydı. Veba salgınlarının yaşandığı süreçlerde, toplumun bir araya geldiği mekânlar da birçok dini merasimler uygulanmış, toplu dualar, Kuran-ı Kerim okunmuş ve Hz. Peygamber S.a.v.'in vebayla ilgili hadisleri göz önünde bulundurulmaktaydı.

İslâm âlimlerinden kimisi vebâ salgınını, insanların bilinçli olarak işledikleri günahlardan dolayı ilahî bir azap görüşüne sahipken, kimisi ise bunu sadece doğal bir bulaşıcı hastalık olarak görmekteydiler. Fakat her iki görüşün de savunduğu tezler, mevzunun doğru algılanmasını engellemekteydi. Çünkü bunun yalnızca insanlığa uygulanan ilahî bir ceza olarak kabul edilmesi, bir sorumlu muhatap görülerek hastalığın getireceği olumsuz sonucun beklenmesinden başka geriye yapacak bir şey bırakmamaktaydı. Vebanın olağan bir bulaşıcı bir hastalık olarak kabul edilmesi de insanların yaşananlardaki sorumluluğunu görmezlikten gelmeye teşkil etmekteydi. Her iki görüşte de insanın zorunluluklarını ihmal etmesi, geleceğe yönelik sorumluluklarının görmezden gelmesi söz konusudur.¹⁴

Vebâ salgınının ilahî bir ceza olduğu görüşünü savunanlar, daha önce helak edilen toplumları konu alan şu âyeti delil göstermektedirler: “*İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu. Allah dönüş yapsınlar diye işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor*” (Rum 30/41).

Bu görüşün içeriği insanoğlunun yaptığı zulümler ve işledikleri günahlar sebebiyle yeryüzünde fitne ve fesat artmış, manevî değerler yok edilmiş, doğanın dengesi bozulmuş ve bu doğrultuda da Yüce Allah, yapılanlara karşılık insanları bu dünyada cezalandırmıştır. Asıl cezalarının karşılığı ise ahirette verilecektir. Fakat bu dünyada ders alıp kötü

¹³Emin Kırkıl, “Cizreli Bir Orta Çağ Tarihçisi: İbnü'l-Esir'in Kaleminden Ortadoğu'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar (10-13.yy)”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. Salgın Hastalıklar özel sayı, Van 2020, s. 51.

¹⁴Hasan Bulut, “Salgın Bir Hastalık Olarak Vebânın Dinî Açıdan Yorumlanması”, *Academic Knowledge*, c. III, S. 1, 2020, s. 4.

niyetlerden vazgeçmeleri için insanlığa acı çektirilir.¹⁵ İnsanlığın alışmış olduğu bu görüş, kader terimiyle bürünmüştür.

Bu görüşün olumsuz etkilerine örnek verecek olursak, Daniel Panzac'ın "Osmanlı Tebaası ve Veba" başlıklı eserinde İzmir'deki Fransız konsolosunun mektubundan aktardığı şu bölümü gösterebilirim: "*Dinleri yüzünden bu acımasız hastalığı bir kader olarak kabul eden ve etkilerinden kaçmayan Türkler'den günde 150 kurban veriliyor*"¹⁶

İslam dünyasında salgınların doğru algılanmasına yönelik gösterilmesi gereken Hadisler; Hicretin 18. Senesinde İkinci Halife Hz. Ömer, orduları teftiş için Şam'a doğru giderken Şarğ denilen yerde ordu komutanları Ebu Ubeyde el-Cerrah ve önde gelen kimseler kendisini karşılamaları üzerine şehirde veba/taun hastalığı olduğu haberini alır. Bunun üzerine Hz. Ömer o bölgeye girip girmeme konusunda sırasıyla İlk Muhacirler, Ensar, Kureyş ihtiyarları, fetih muhacirleriyle mevzuyu müzakere eder. İlk iki grup muhalefet etmesine rağmen sonrakiler geri dönülmesini ve o bölgeye girilmemesini tavsiye eder. Bunun üzerine Hz. Ömer Medine'ye dönmeye karar verir. Kararını açıklayınca Ebu Ubeyde el-Cerrah'ın Halife Hz. Ömer'e: "*Allah'ın kaderinden mi kaçyorsun?*" sorusunu yöneltmesi üzerine Emîrü'l-Mü'minîn, "*Keşke bunu senden başkası söyleseydi yâ Ebâ Ubeyde! Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz.*" [Neam, nefirru min kaderi'llahi ilâ kaderi'llah] diyerek Ebu Ubeyde'yi ayıplar. Cevabın devamında da, "*Şayet senin develerin olsa, iki yamacı olan bir vadiye götürsen, o yamaçlardan biri otlak, diğeri kıraç olsa devlerini otlak yer de gütsen kıraç yerde de gütsen yine Allah'ın kaderi ile gütmüş olmaz mısınız?*" der. Bu sırada yanlarına gelen Abdurrahman bin Avf, Allah Resulünün "*Bu hastalığın bir yerde çıktığını işittiğiniz zaman oraya girmeyiniz. Hastalık sizin bulunduğunuz yerde vaki olursa, ondan kaçmak için sakın o yerden çıkmayın*"¹⁷ dediğini hatırlatır ve bu söz üzerine geri dönülür.

Hız. Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre o, kendisi bir gün Resurullahi Ekreme veba hastalığını sormuş, Allah Resûlü de ona şöyle karşılık vermiştir: *Veba, Allah Teâlâ'nın dilediği topluluğa gönderdiği bir çeşit azaptı. Allah, onu Müminler için rahmet kıldı. Veba hastalığına yakalanan, sabredip ecrini umarak ve başına Allah'ın yazdığından başka hiçbir şey gelmeyeceğini bilerek memleketinde kalan kimse, şehit sevabına nail*

¹⁵ Hasan Bulut, "Salgın Bir Hastalık Olarak Vebânın", s. 4.

¹⁶ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850*, çev. Serap Yılmaz, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997, s. 147.

¹⁷Rıdvan Özdiñç, "Allah'ın Kaderine Kaçmak: Veba Ve Kolera Etrafında Tedbir Düşüncesi", *Kelam Araştırmaları*, c. XII, S. 1, 2014, s. 308.

olur.¹⁸ Örnek verilen bu hadisle insanların sabretmesi öğütünde tedbirlerin uygulanması kast edilmektedir.

Kur'ân'da, tıbbi tedavi uygulamalarından doğrudan söz edilmemiş, ancak hastalığın şifa kaynağı olduğundan söz edilmiştir: “*Kur'ân'dan mü'minler için şifa ve rahmet olan şeyleri indiriyoruz. Zalimlerin ise zarardan başka bir şeylerini artırmaz*” (İsrâ 17/82). Bunun yanında can boğaza geldiğinde insanların: “*Bunu tedavi edebilecek kim vardır?*” diyecekleri anlatılmıştır. (Kıyâme 75/27).¹⁹

Salgın Hastalıklarda Hristiyan Toplulukların Yaklaşımları;

Salgın hastalığına yakalananlar büyü ve sihir gibi tedavi faaliyetlerine de başvurulmuş, bunun yanında yeni batıl inançlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu zor dönem, ruhsal krizlere de sebep olmaktadır. Böylece insanlar arası soyutlanmalar, hapis edilmeler, kiliseden dışlanmalar, ritüelsiz ölümler gibi izole ve karalama uygulamaları başlamaktaydı. Hristiyan toplumunda papa kurtarıcı olarak görülmekteydi. Papa'nın salgından kurtulmak amacıyla uygulamış olduğu kutsal ritüellerin çeşidi bu dönemde sayısını artırmaktaydı. Toplumun kırılma oranının artmasıyla beraber suçlu bir sorumlu aranmaya başlanmıştır. Bu yönde zulme uğrayan Yahudiler olmuştur.

Hristiyan toplumları arasında felaket etkisi yaratan bu salgınların Yahudilerin sebep olduğu düşüncesi hızla yayılmaya başlayınca, Avrupa'nın farklı bölgelerinde Yahudilere karşı bir hasımlık belirmektedir.²⁰ Lortların ve Hristiyanların Yahudilerin zehir kuyularını kullandıkları gibi dedikodular yayarak, muhalefeti körüklemektedirler. Dine bağlı bu düşmanlığın getirisiyle binlerce Yahudi yakılmış, kılıçtan geçirilmiş ve asılmıştır. Yaşanan Katliamlar üzerine Yahudi toplumu yaşam alanlarından göç etmişlerdir. Dindel bir problem olan bu yaklaşım Yahudi nüfusunu azaltmasının yanında bölünmeye de sebep olmuştur. Ancak Hristiyan halkı kendi dindaşları kadar Yahudilerinde öldüğünü gömüştür.²¹ Sonuç olarak Hristiyanlar salgını dini bir ceza olarak gördüklerinden dolayı Yahudi katliamı yapmaktaydılar.

Kara Veba'nın Toplumsal Etkileri

Salgın hastalıkların tanımı ve kabullenilmesinde toplumlar arasında herhangi bir değişiklik söz konusu değildi. Ancak salgının yaratmış olduğu büyük olumsuz etkilerin

¹⁸ İmam Nevevi-Metin ve Çeviri, Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 77.

¹⁹ Hasan Bulut, “Salgın Bir Hastalık Olarak Vebânın”, s. 10.

²⁰ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 6.

²¹ Özlem Genç, “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri”, *Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı*, S. 10, Ankara 2011, s.143-144.

sonucunda salgın öncesi ile iki yıl sonrası insanların gözünde tanımı ve kabullenışı farklı bir şekle bürünmekteydi.²²

Gerekli incelemelerin yapılmasının ardından anlaşılıyor ki bir salgın ortamının oluşmasında ki bilinen şartlar, Avrupa’da tamamen uygun olmasının yanında temel sebep olarak kabule gelen iklim değişikliklerinin olmasına rağmen asıl kırılmanın etkeni, insan hareketliliğinin yoğun olmasıydı.²³ 1347-1351 büyük veba salgını Avrupa’ya dışarıdan çeşitli taşıyıcılar aracılığıyla girmişti. Bu doğrultuda salgın, Avrupa’nın sınırları içerisinde çıkmamasıyla beraber ana kaynağı Asya topraklarıydı.²⁴ 1330’lu yıllarda dünya ikliminin değişimiyle beraber sıcak ve kuru rüzgârların bakteri, pire ve hayvanları Moğol toplumunun yaşam alanlarına sürmesiyle, hastalık Asya ve Avrupa’da genişleme imkânı bulmaktaydı.²⁵ Büyük vebanın ana kaynağı, Asya’da ortaya çıkmasından kısa bir müddet sonra tüccarlar ve köleler aracılığıyla Anadolu coğrafyasından teğet geçerek, Kırım güzergâhından Avrupa’ya genişlemekteydi.²⁶ İnsanlığın yaşamış olduğu en ağır salgın olarak kabul edilen ve etkisinden dolayı “Kara Ölüm” adı verilen bu salgın, Avrupa nüfusunun önemli bir bölümünü kırmıştı. 1347’den 1350’ye kadar, Avrupa nüfusunun tahminen 1/3 oranının düşüşüne sebep olmuştu.²⁷

Avrupa toplumunun salgın karşısında acemi olması ölüm oranının yüksek olmasında büyük rol oynamaktaydı. Veba salgınının giderilmesine yönelik tedavi işlemleri hakkında bilginin yokluğu coğrafyanın farklı bölgelerinde çeşitli önlemlere sevk etmişti. İtalya’da vebadan ölen kıyıların üzerleri toprakla örtülmek yerine farklı metotlarla yok edilmiş, sokakların ve caddelerin temizliğine özen gösterilmiş, insanların bir araya gelmesini sağlayacak mekânların kullanılması askıya alınmış ve yuvalar sirke ile temizlenmişti.²⁸

Toplum arasında Veba salgınının yaratacağı büyük olumsuz etkilerin önlenemez olacağı görüşü oldukça yaygındı. Bu algını yayılmasını sağlayan sebep ise; yönetsel aygıtın etkisi oldukça fazlaydı.²⁹ Fransa’da ise ölümlerin atıldığı ırmak ve göller papa

²² Haydar Akın, “Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ’da Yaşanan”, s. 251.

²³ Kemal Özden – Mustafa Özmat, Mustafa Altunoğlu-Zafer Çelik-Orçun İmga Ed., “Kent ve Politika, ‘Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları’”, *Kent Araştırma Dergisi*, S. 12, Ankara 2014, s. 64.

²⁴ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 5.

²⁵ Kemal Özden – Mustafa Özmat, “Kent ve Politika”, s. 64.

²⁶ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 5.

²⁷ Haydar Akın, “Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ’da Yaşanan”, s. 251.

²⁸ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 6.

²⁹ Kemal Özden – Mustafa Özmat, “Kent ve Politika”, s. 66.

tarafından kutsanmıştı. Yapılan bu uygulama halkın nezdinde umut yarattı ise de işe yaramamaktaydı. Bütün Avrupa’da vebadan kurtulmanın tek muteber yolu insanların yaşadığı bölgeden göç etmesi olarak kabul edilmekteydi³⁰ Veba, şehirleri ıssız kasabalara dönüştürürken toplumsal hayat bütün cephesi ile tamamen ortadan kalkmaktaydı.³¹ Uygulanan bu son kurtuluş fikriyle Avrupa’da XIV. asrın ortasında büyük bir göç hareketliliği gerçekleşti. 1347-1351 yılları arasında vuku bulan bu salgının akılda kalan en önemli sonucu da bu göç hareketliliği olmaktaydı.³² Salgınlar şehirlerin nüfusunu azalttıkça, iktidarlar, din adamları ve politikacılar şehirlerdeki nüfusun azalmasını azaltmak amacıyla kırsal taşralarda yaşam sürdüren insanları genç yaşta evlenmeye ve çok çocuk sahibi olmaya teşvik etmekteydiler. Kuzey Avrupa’da nüfusun ve tarımsal üretim oranının azalması şehirleşmeyi de olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu dönemde sayılı yeni yerleşim alanı kurulmuş, kentleşme faaliyetleri askıya girmekteydi. Bu olumsuzluklara rağmen, Avrupa’nın veba salgınlarından kurtulmasının ve bu büyüklükte bir felaketin tekrar etmemesinin önemli sebeplerinden birisi, mevcut yapı stoklarının reformlaştırılması ve sağlıklı yeni yapı stoklarının inşa edilmesiydi. Veba Avrupa’da mimariyi ve yapılarda kullanılan yöntemleri ve temel yapı gereçlerini önemli oranda değiştirmişti. Bu doğrultuda Avrupa coğrafyasında ki hastalığın son bulması bir yönde, evlerin yeniden planlanmasıyla sağlandı. Veba döneminde, fakirler penceresiz küçük evlerini ıslak keresteyle yapıyor, tavanlarda saman kullanıyorlardı. Zeminde ise on yıllık saman birikintileriyle karıştırılan toprak veya kil kullanılıyordu. Zengin evlerini fakirlerinkinden ayıran fark, kerestenin sağlamlığı ve bolca kullanılmasıydı.³³

Bununla beraber salgının çeşitli önemli sonuçları da vuku gelmekteydi. İnsanların ölüm korkusundan dolayı ticaret yapamaması Avrupa’nın ekonomik bir iflas tehlikesiyle yüzleşmesine sebep oldu.³⁴ Veba salgınının en büyük etkisi ekonomik hayat üzerinde olmaktaydı. Birçok değişime sebep olan bu hastalığın ekonomik etkileri şu şekilde belirlenebilir. İlk olarak nüfusun azalmasıyla beraber tarım alanlarında çalışacak insan nüfusu da azalmıştı. Hatta o derece azalmıştır ki öyle ki vebadan sağ çıkmayı başaran patronlar ya da toprak sahipleri çalıştıracak insan bulamayacak duruma gelmişlerdi. Bu doğrultuda hastalıktan canlı çıkan işçi sınıfa ait insanlar ise toprak sahiplerinin bu

³⁰ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 6.

³¹ Kemal Özden – Mustafa Özmat, “Kent ve Politika”, s. 70.

³² Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 6.

³³ Kemal Özden – Mustafa Özmat, “Kent ve Politika”, s. 71.

³⁴ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 6.

mağduriyetlerini çözdüklerinden hem ücretleri hem de çalışma şartlarını kendi lehlerine çevirmişlerdi. Daha az çalışma saatine karşılık daha çok fiyat talep etmişlerdi. Çözüm üretemeyen patronlar ise yaşamı sürdürebilmek için bu işçilere muhtaçtırlar. Bu doğrultuda istedikleri ücretleri vermek ve şartlarını kabul etmek zorunda kalmışlardı.³⁵ Bir diğer ekonomik sonuç ise hayvanlarla ilgilidir. Veba esnasında telef olan hayvanların bir yana çok sayıda hayvan, sahiplerinin ölmesi sebebiyle hem bakımsız hem de başıboş kalmışlardı. Öyle ki caddelerde başıboş gezen hayvanlara şahit olunmaktaydı. Salgının etkisini aşan toprak sahipleri topraklarına daha fazla yem ekmeye başlamışlardı. Bu durumun sebebi yem ekmek, salgını getirisi olarak toplumun yiyeceği ürünler ekmekten daha çok kazanç getirmektedir. Bu sayede hayvanlar da beslenmeye başlamışlardı.³⁶

Sosyal yönde de etkilerini gösteren kara veba toplumsal ilişkilerde de kendisini göstermekteydi. Bu büyük salgının insanoğlunun birikimiyle alışa gelmiş düzenini tehdit ettiği farkına varılınca daha etkin önlemler alınmasının zorunluluğu belirdi. Vebanın kırıp geçtiği dönemlerde insanlar birbirlerinden uzak durmaya çalışarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardı.³⁷

Öldüren bu salgının etkilerini hafifletmek için yönetimin getirdiği tedbirler giderek kalıcı bir hal aldı. İnsanlar alışkanlıklarını ve yaşama biçimlerini değiştirmektedir. Avrupa'da temizliğin önemi acı bir şekilde anlaşıldı. Temizlik, çevreye önem verilmesi ve yeni alışkanlık olarak beliren karantina yöntemleri gibi dinamik tedbirler, bir halk hizmeti olarak bilhassa mahalli yönetimlerin ana görev ve sorumluluk alanlarının içerisinde yer aldı. 1350'de, Paris sokaklarında domuzların gezmesi engellendi, 1356'da ilk kanalizasyon sistemi kuruldu fakat çöplerin caddeye ya da Seine nehrine atılmasını önlemek için XVI. asra kadar tezler çıkarılarak eksikler giderilmeye çalışılmaktaydı.³⁸

Veba salgınının büyüklüğünün gerçekliğini ortaya koyacak ögelerden biri şüphesiz nüfus ve işgücü alanında ki yok edici etkisiydi. Avrupa'nın XIII. asırdaki nüfus oranına tekrardan ancak XVI. asırda erişebildi.³⁹

³⁵ Özlem Genç, "Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını", s. 133-134.

³⁶ Özlem Genç, "Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını", s.139.

³⁷ Yusuf Koğ, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde*, s. 6.

³⁸ Kemal Özden – Mustafa Özmat, "Kent ve Politika", s. 67-68.

³⁹ Haydar Akın, "Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ'da Yaşanan", s. 254.

Sonuç

Dünya üzerinde Pandemi etkisi yaratan büyük salgınlar, Siyasi, Sosyal ve Ekonomi alanda önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Günümüz medeniyet anlayışının merkezi Avrupa olarak kabul edilmesiyle beraber salgının yaratmış olduğu değişim tüm Dünya'yı etkilemiştir. Çalışmada örnek olarak gösterilen, Avrupa'yı kıran "Büyük Veba" salgınının Dünya üzerinde ki sağlamış olduğu değişimlere ekonomik ve sosyal yönden bakıldığında; en belirgin ispat Ekolojik felaketin yaşanmasına sebep olan nüfustur. 1347-1351 yıllarında ki nüfus azalma oranı aslına bakılacak olur ise günümüz Avrupa'sının refah düzeyini pozitif yönde etkilemektedir. Orta Çağ Avrupa'sının Feodalizmi çökmüştür. Salgın döneminde ticaret durağan hale gelmiş olsa da ardından günümüz dünya ticaret mekanizmasının temelleri olan liberal ekonomi anlayışıyla Emperyalizm doğmuştur.

Büyük tahribatlara yol açan bu Pandemi, günümüz sistem olan politikaların oluşmasını, Halka karşı hizmet anlayışının, Ulusal sınırların belirlenmesinde ve olası sağlık saldırılarına karşı tedbirlerin gelişmesini sağlamıştır. Önce sağlık kurumlarıyla temel atılarak günümüz Tıp biliminin yanında canlılarla ilgilenen bilimlerin de gelişmesine Pandemi sebep olmuştur. İnsanların ormanda canlılarla bir bütün içerisinde yaşama alışkanlığı zamanla son bulmuştur. Bunun yanında ormanların önemi anlaşıldı ve korunmaya alındı. Salgının bir diğer keskin değişimi mimari alanda olmuştur. Günümüz kent mimarisinin temelleri atılmıştır.

Pandemi insanların düşüncelerini de değiştirmiştir. Yöneticiler, Hekimler, Din adamları asırlardır yaşanan felaketleri olağanüstü güçlere bağlamışlardı. Ancak sonunda insanlar, bu meslek gruplarına itibar etmeyerek, merak duygusuyla pozitif bilimlerin de temelleri atılmıştır. Salgın ve kıtlık yıllarının ardından insanoğlunun doğa ile olan mücadelesi yeni bir evrim kazandı. Demiryolları, barajlar, motorlar, antibiyotikler ve atom bombaları aracılığıyla mücadele edilmekteydi. Bugün, doğaya karşı bu mücadeleyi veren insanoğlu, nükleer kış, küresel ısınma ve çevre kirliliği ve benzeri problemlerle yüzleşmek durumundadır. Dünya üzerindeki tüm bu değişimlere insanoğlunun girişimlerinin anormal durumlar oluşturmaktaki ustalığının bir göstergesidir.

Kaynakça

- Akın, Haydar, “Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ’da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, S. 46, 2018, s.247-296.
- Bulut, Hasan, “Salgın Bir Hastalık Olarak Vebânın Dinî Açından Yorumlanması”, *Academic Knowledge*, c. III, S. 1, 2020, s. 1-19.
- Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba: 1700-1850*, çev. Serap Yılmaz, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997.
- Demirel, Muazes, *Eskiçağ Ön Asya Toplumlarında Görülen Salgın Hastalıklar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- Genç, Özlem, “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”, *Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı*, S. 10, 2011, s. 123-150.
- Kırkıl, Emine, “Cizreli Bir Orta Çağ Tarihçisi: İbnül’l-Esir’in Kaleminden Ortadoğu’da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar (10-13.yy)”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. Salgın Hastalıklar özel sayı, 2020, s. 43-56.
- Koç, Yusuf, *Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde Salgın Hastalıklar (1853-1864)*, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2020.
- Özden, Kemal – Özmat, Mustafa, Mustafa Altunoğlu-Zafer Çelik-Orçun İmga Ed., “Kent ve Politika, ‘Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları’”, *Kent Araştırma Dergisi*, S. 12, 2014, s. 60-88.
- Özdiç, Rıdvan, “Allah’ın Kaderine Kaçmak: Veba Ve Kolera Etrafında Tedbir Düşüncesi”, *Kelam Araştırmaları*, c. XII, S. 1, 2014, s.295-318.
- Polat, İrfan, “Yakut ve Yukagirlerin Geleneksel Dünya Görüşünde Salgın Hastalıklarla İlgili Anlatı, İnanış ve Uygulamalar”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. Salgın Hastalıklar özel sayı, 2020, s. 189-208.
- Şamil Arık, Fedâ, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgınları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XV, S. 26, 1991, s. 27-57.
- Ünal, Ahmet, “Hitit Tıbbının Ana Hatları”, *Belleten*, c. XLIV, S. 175, 1980, s. 475-495.
- Yılmaz, Özgür, “1847-1848 Kolera Salgını Ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Avrasya İncelemeleri Dergisi*, c. VI, S. 1, 2017, s. 23-55.